

פרק רביעי — 'אחד דיני ממונות'

דף לב

'דיני ממונות מי בעינן דרישה וחקירה, ורמינהו... דבר תורה אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות בדרישה וחקירה...' — לכאורה מבואר מכל הסוגיא שיש תורת הזמה בשטר, שהרי דין זה שהחקירות מעכבות, טעמו הוא משום שבלעדיהן אי אפשר להזים את העדות. (כמבואר להלן מא).

ומכאן הוכיח הש"ך (הו"מ לח סק"ב) שמה שכתב הר"ז (בכתובות כא) שבשטר אין שייכת הזמה [ומשום כך כתב שדייני הקיום או עדי הקיום יכולים להיות קרובים לעדי השטר] — זהו רק לענין עונש 'ועשיתם לו כאשר זמם' שאינו מתבצע בעדים שבשטר, אבל הזמה מועילה עכ"פ לפסול את השטר (וכמו שפסקו הרי"ף בפ"ו דב"ק והרמב"ם עדות יט, ג. וכ"כ הב"ח).

ואולם ה'תומים' (לד סק"ט) פרש המשא-ומתן בסוגיא בדרך אחרת, ולא משום דין 'עדות שאי אתה יכול להזימה'. ע"ש.

עוד בענין דרישה וחקירה ובדין 'עדות שאי אתה יכול להזימה' בשטרות — ע' בחדושי ר' חיים הלוי עדות ג, ד; ה, ו; הו"א אה"ע יט, א; קהלות יעקב כ; אגרות משה חו"מ ח"א ה; שיעורי ר' שמואל גטין יז; בית ישי נד הערה ז.

'דאפילו אחד בניסן בשמיטה דלא שכיחי אינשי דמוזפי, דליכא למימר שמא איחרוהו וכתבוהו דלא מרע לשטריה' — כלומר, היות ויש בשטר זה ריעותא כלשהי, שנכתב בו 'שמיטה', אין אדם רוצה להוסיף בו ריעותא נוספת, לעשותו שטר מאוחר, שעל ידי כן תתערער אמינותו של השטר (עפ"י ערוך לנר).

זמה טעם אמרו דיני ממונות לא בעינן דרישה וחקירה, כדי שלא תנעול דלת בפני לוי. אלא מעתה טעו לא ישלמו? ... — רש"י מפרש כאן 'לא ישלמו' — כי שמא אילו היית נותן להם לדרוש ולחקור, לא היו טועים. ובחדושי הר"ן הקשה, מה לי אם חקרו ודרשו אם לאו, בכל ענין יש להם להתיישב שידונו משפט צדק, וכיון שטעו בדין — ישלמו, ומה השייכות בין הצרכת דרישה וחקירה לטעות שטעו בדין?

ולכן פרש שאלת הגמרא בדרך אחרת: כשם שתקנת שלא יצטרכו דרישה וחקירה משום נעילת דלת, מאותה סיבה יש לך לתקן שאם טעו לא ישלמו, כדי שהדיינים לא יימנעו מלדון הודאות והלואות ועל ידי כן יהיו מלויים בקלות, כיון שיודעים שהדיינים מצויים בנקל. ותוצו, אדרבה, משום נעילת דלת ראוי לדיינים שישלמו, שאם לא כן אנשים לא ילזו זה לזה שיחששו פן יטעו הדיינים ויפסידו (וכיוצא בזה פרש הר"ן לעיל בריש מסכתין. ורש"י פרש שם באופן אחר. ובאשר לקושית הר"ן עליו י"ל מפני שיש טעויות הנובעות מחוסר דרישה וחקירה, הלכך לא חילקו בין טעות לטעות. ערוך לנר).

על דרישה וחקירה כדיני ממונות, אם חקרו ואמר העד 'איני יודע' — מחלוקת הפוסקים. ע' במאירי כאן, ביד רמה ובחדושי הר"ן; שו"ת הריב"ש רסו; ש"ך חו"מ לג סקט"ז; נודע ביהודה מהדו"ק, עב; בית זבול ח"א כו, כו.

(ע"ב) 'שתי ספינות עוברות בנהר... טעונה ושאונה טעונה, תידחה שאינה טעונה מפני טעונה...' — דוגמאות נוספות ל'פשרה של צדק' ע"י העדפת אחד מתוך שנים השוים [ועל אפשרות ישום עקרון זה בומנינו]

— ע' לנצי"ב בחדושי לקדושין לא. ובתשובתו 'משיב דבר' ח"ג י; עלה יונה עמ' שפג-שפד.

— לא אמרו להטיל גורל ביניהם. וכן בשאר ספיקות, לא מצאנו שחז"ל הסתמכו על הגורל (עפ"י חדרי דעה יו"ד קנז. מובא בשו"ת יביע אומר ח"ו חו"מ ד, ב — ע"ש בארוכה בענין תקפו של גורל).

'תידחה קרובה מפני שאינה קרובה' — הרמ"ה גרס להפך, ומפרש שהקרובה יותר למקום המעבר — לה זכות הקדימה (ועוד יש פירושים נוספים).

'צדק צדק תרדף — הלך אחר בית דין יפה. אחר רבי אליעזר ללוד...' — הכוונה לתביעות גדולות, בהן ראוי לילך לבית דין חשוב, אפילו למקום מרוחק, אבל בדברים קטנים ודאי לא יוציא מנה להוצאת הדרך על המנה שתובעו. והיא הסיבה שמעמידים בתי דין בכל עיר ועיר. עוד יש לפרש שהמצוה לילך אחר בית דין יפה, אינה על בעלי הדין אלא על הדיינים עצמם; בכל ספק שיתעורר להם, ישאלו את הב"ד הגדול (בכור שור). לא הבנתי מש"כ שלכך צוותה תורה להקים ב"ד בכל עיר, משום הדברים הקטנים — והלא הם ב"ד של כ"ג הדנים דיני נפשות, ואטו מלתא זוטרותא היא. ונראה שקושיא מעיקרא ליכא, כי אע"פ שבסמכותם לדון כל דין, מצוה לכתחילה אם אפשר לילך לב"ד הגדול לדון.

'אחר חכמים ללשכת הגזית' — כתב ריעב"ץ: הוצרך להשמיענו אפילו יש במקום אחר חכמים גדולים וחריפים יותר, הלך אחר חכמים שבלשכת הגזית — שהמקום גורם.

'אור הנר בברור חיל — משתה שם משתה שם' — משתה נישואין. ושעת הגזרה היתה שגזרו בתולה הנישאת תיבעל להגמון תחילה (ריש כתובות), לכך נמנעו מלפרסם משתה נישואין [כמו שכתב רש"י על ברית מילה, שמפני הגזרה היו יראים לפרסם] (מהר"ם עפ"י הירושלמי). והתוס' שכתבו מכאן שמדליקים הנר בברית מילה — אפשר שכתבו לפי גרסת הירושלמי 'אור הנר בברור חיל — שבוע הבן'. או אפשר שמסתבר להם שגם ברית דומה למשתה לענין זה. וכ"ה במנהגי ר"א טירנא (עמ' קמב): 'הא דמכינין נר לצורך ברית מילה משום שהוא סימן למשתה כדאמרין בדיני ממונות...'. [ואפילו בתשעה באב מדליקים נרות בשעה שמביאים התינוק למול. פמ"ג, מובא במשנ"ב תקנט סקט"ו].

'זמי היא חובתו והתנן אין עדים זוממין נהרגין עד שיגמר הדין...' — משמע מכאן שעדים זוממין שהוזמו קודם גמר דין, לא רק שאינם בעונש 'כאשר זמם' אלא גם אינם לוקים משום לא תענה, שאם כן הלא עדיין פותחים בזכותו של זה שהיא חובתו של זה — לענין מלקות. [אלא שיש להסתפק בעדות 'בן גרושה ובן חלוצה' וכד', שאין שם עונש ד'כאשר זמם' אלא מלקות (ריש מכות), שמא לוקים קודם גמר דין. ומסתבר שלעולם אין לוקים קודם גמר דין] (עפ"י אפיקי ים ח"א מ. וכן הוכיח מהשיטמ"ק שאין מלקות דל"ת קודם גמר דין. ואולם הראיה מכאן יש מקום לדחותה, כי הקושיא 'וכי פותחין...' ענינה מה טעם לפתוח בנפשות בזכות שהיא עצמה פתיחת חובת מיתה לאחר, אבל למלקות לית לן בה).

'צדק צדק תרדף — הלך אחר חכמים לישיבה...' — תרדף בגימטריא: אחר חכמים לישיבה (ברכת פרץ שופטים).